

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	10
РОЗДІЛ I	
ТЕОРІЯ ПРАВА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	12
§ 1. Поняття юриспруденції як науки	12
§ 2. Юриспруденція у системі загального знання: умови та етапи становлення	18
§ 3. Теорія права у системі юридичних наук	31
РОЗДІЛ II	
СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ ПРАВА	38
§ 1. Основні підходи до праворозуміння у світовій і вітчизняній юриспруденції	38
§ 2. Поняття права	51
§ 3. Співвідношення права й закону	60
§ 4. Сутність правового закону в контексті принципу верховенства права	67
§ 5. Верховенство конституції як ознака верховенства права	80
§ 6. Сутність і зміст права. Його роль у реалізації загальносуспільних інтересів	91
§ 7. Принципи права	94
§ 8. Соціальна цінність, функції права та його структура	101
§ 9. Право — суспільне явище у правовій системі України на сучасному етапі	106
§ 10. Релігія і право	108

РОЗДІЛ ІІІ

ПРАВО І ЛЮДИНА	129
§ 1. Людина як суб'єкт права	129
§ 2. Права людини: історія і сучасність	131
§ 3. Основні права людини: поняття, класифікація, тенденції	137
§ 4. Міжнародні механізми захисту основних прав людини	149

РОЗДІЛ ІV

ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО	154
§ 1. Поняття суспільства: суспільно-економічна формація, соціальні суб'єкти, соціальні системи та соціальне регулювання	154
§ 2. Особа як соціальний суб'єкт державно-правових відносин	156
§ 3. Співвідношення держави і права з природою, суспільством та економікою	159

РОЗДІЛ V

ПРАВО І ДЕРЖАВА ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ	163
§ 1. Загальне поняття, сутність та ознаки держави	163
§ 2. Держава і влада	177
§ 3 Співвідношення права і держави у громадянському суспільстві	184

РОЗДІЛ VI

ПРАВО І СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ	196
§ 1. Поняття форми держави	196
§ 2. Особливості взаємодії права і держави за різних форм правління	199
§ 3. Особливості взаємодії права і держави за різних форм устрою	208
§ 4. Особливості взаємодії права і держави за різних форм режиму	215

РОЗДІЛ VII

НОРМИ ПРАВА ТА ІНШІ СОЦІАЛЬНІ НОРМИ	219
§ 1. Соціальні норми та їх класифікація	219
§ 2. Поняття правової норми та її ознаки	225
§ 3. Співвідношення норм права і норм моралі	229
§ 4. Структура правової норми	236
§ 5. Способи викладу правових норм	241
§ 6. Класифікація норм права	242

РОЗДІЛ VIII

ДЖЕРЕЛА ПРАВА	249
§ 1. Поняття і види джерел права	249
§ 2. Юридична природа законів та підзаконних актів	256
§ 3. Нормативні акти України: види, значення, особливості та межі їх дії	264
§ 4. Система нормативно-правових актів України	289

РОЗДІЛ IX

ПРАВОТВОРЧІСТЬ	307
§ 1. Правотворення і правотворчість (нормотворчість)	307
§ 2. Принципи правотворчості	315
§ 3. Методи та стадії правотворчості	320
§ 4. Види правотворчості	329
§ 5. Законодавчий процес у Парламенті України та його етапи	334

РОЗДІЛ X

СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА	338
§ 1. Поняття та основні риси системи права	338
§ 2. Загальна характеристика галузей права	344
§ 3. Міжнародне право	347
§ 4. Предмет і метод правового регулювання як підстави розподілу права на галузі, підгалузі та інститути права	348
§ 5. Система законодавства	351
§ 6. Систематизація нормативно-правових актів	355

РОЗДІЛ XI

ПРАВОВІДНОСИНИ	363
§ 1. Поняття правовідносин та їх основні ознаки	363
§ 2. Зміст правовідносин	366
§ 3. Суб'єкти правовідносин	370
§ 4. Об'єкти правовідносин: поняття і види	375
§ 5. Юридичні факти та їх класифікація	377
§ 6. Види правовідносин	381

РОЗДІЛ XII

ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА	384
§ 1. Поняття та необхідність тлумачення	384
§ 2. Види тлумачення	390
§ 3. Способи тлумачення	395
§ 4. Функції тлумачення	404

РОЗДІЛ XIII

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА	408
§ 1. Реалізація норм права: поняття та форми	408
§ 2. Застосування як особлива форма реалізації норм права	411
§ 3. Стадії застосування правових норм	414
§ 4. Правозастосувальний акт: поняття, властивості, види	421
§ 5. Прогалини у праві. Аналогія закону і аналогія права	423

РОЗДІЛ XIV

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА.

ПРАВОПОРУШЕННЯ	429
§ 1. Поняття й основні види правомірної поведінки	429
§ 2. Правопорушення: поняття, склад, види	434
§ 3. Міжнародні правопорушення: поняття, різновиди	447
§ 4. Причини правопорушень і шляхи їх подолання	456

РОЗДІЛ XV

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	460
§ 1. Юридична відповідальність: її природа, суть, поняття та види	460
§ 2. Загальні принципи юридичної відповідальності	468
§ 3. Мета і функції юридичної відповідальності	473
§ 4. Основи юридичної відповідальності відповідно до конституції України	475
§ 5. Підстави притягнення і звільнення від юридичної відповідальності	479

РОЗДІЛ XVI

ЗАКОННІСТЬ І ПРАВОПОРЯДОК	481
§ 1. Законність як одна з важливих правових категорій	481
§ 2. Зміст законності	484
§ 3. Основні вимоги законності	487
§ 4. Основні принципи законності	491
§ 5. Гарантії законності	494
§ 6. Правопорядок	501
§ 7. Правопорядок і громадський порядок. Дисципліна	504
§ 8. Основні шляхи зміцнення законності і правопорядку	511

РОЗДІЛ XVII

ПРАВОСВІДОМІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА	515
§ 1. Правосвідомість: поняття і роль у суспільному житті	515
§ 2. Структура правосвідомості	518
§ 3. Види правосвідомості	524
§ 4. Поняття і загальна характеристика правової культури	527
§ 5. Структура і функції правової культури	532
§ 6. Правове виховання: поняття, форми, методи	537

РОЗДІЛ XVIII

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	542
§ 1. Правове регулювання і правовий вплив	542
§ 2. Поняття механізму правового регулювання	546
§ 3. Структура та ефективність механізму правового регулювання. Стадії правового регулювання	549

РОЗДІЛ XIX

ПРАВОВІ СИСТЕМИ СВІТУ	555
§ 1. Поняття, структура та функції правової системи	555
§ 2. Класифікація правових систем	562
§ 3. Романо-германська правова сім'я, її особливості	565
§ 4. Англосаксонська правова сім'я	566
§ 5. Соціалістична правова сім'я	570
§ 6. Сім'я релігійного і традиційного права	571

РОЗДІЛ XX

ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА	578
§ 1. Поняття та ознаки юридичної практики	578
§ 2. Структура юридичної практики	580
§ 3. Види юридичної практики	582
§ 4. Функції юридичної практики	584
§ 5. Шляхи вдосконалення юридичної практики в Україні	587

РОЗДІЛ XXI

ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС	590
§ 1. Поняття, зміст та ознаки юридичного процесу	590
§ 2. Принципи юридичного процесу	598
§ 3. Форми (класифікація) юридичного процесу	603

РОЗДІЛ XXII

МЕТОДОЛОГІЯ ЯК СВИТОГЛЯД, ВЧЕННЯ, МЕТОДИКА І МЕТОД	614
§ 1. Проблеми методології юридичної науки	614

§ 2. Поняття методології	617
§ 3. Форми юридичного процесу	628
§ 4. Методологія у діяльності юриста	630
РОЗДІЛ XXIII	
ЮРИДИЧНА МОВА	632
§ 1. Особливості юридичної мови	632
§ 2. Оціночні поняття та терміни	638
§ 3. Класифікація оціночних понять	646
РОЗДІЛ XXIV	
ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА	649
§ 1. Історія розвитку юридичної техніки	649
§ 2. Поняття юридичної техніки, її види та елементи	657
§ 3. Зміст техніки формування правових норм	668
РОЗДІЛ XXV	
ПРАКТИКУМ	675
§ 1. Вправи, практичні завдання, проблемні та дискусійні ситуації	675
§ 2. Кросворди	692

*Присвячується нашим батькам Марії
Миколаївні, Степану Корниловичу, та Ользі
Михайлівні, Миколі Васильовичу*

ПЕРЕДМОВА

Реформування правової системи України — це складний та багатогранний процес, що вимагає глибокого наукового аналізу державно-правової дійсності для вдосконалення підготовки фахівців-юристів.

І у XXI столітті теорія права не уникне від своїх проблем. Наявність наукових проблем — свідчення життєздатності науки, але лишу у тому випадку, якщо проблеми розвиваються разом із наукою, якщо ми створюємо дискурсивні практики, які просувають їх на новий рівень.

Загальна теорія права є однією з базових навчальних дисциплін, яка формує юридичний світогляд майбутніх правників та привчає їх до логічного, системного та абстрактного мислення. Проте у значній частини студентів цей процес пов'язаний із певними труднощами, адже абстрагуванню піддаються ще маловідомі поняття, соціальні явища та взаємозв'язки. При цьому використання юридичної термінології в процесі навчання (семінари, практичні заняття, заліки, іспити, навчальна практика тощо) має спиратися на добре засвоєні та систематизовані теоретичні знання різних галузей права.

Сучасний стан науки загальної теорії права характеризується різноманітністю визначень багатьох юридичних понять і підходів щодо побудови юридичних конструкцій і класифікацій юридичних явищ. У багатьох вітчизняних виданнях відсутнє загальне розуміння практично усіх політичних

і правових доктрин, немає єдності і щодо назви, структури цієї дисципліни. Демонструючи фундаментальний, методологічний характер, загальної теорії права вона повинна виявляти тенденції розвитку правових явищ, сприяти формуванню нових підходів, вдосконалювати і розвивати власний понятійний апарат.

Зокрема, результатом таких досліджень і є запропонований підручник, який водночас відзначається своєрідним новим підходом до вивчення курсу «Загальна теорія права». Підручник вирізняють нововведення викладу матеріалу по суті і по формі. Складні питання подаються на рівні потреб навчального процесу вищих навчальних закладів як I–II, так і III, і IV рівнів акредитації, доступно для неспеціалістів, широкого кола читачів. Ним можуть скористатися як учні шкіл, ліцеїв, гімназій, так і абітурієнти, які готуються до вступу на юридичні факультети та відділення правознавства вищих навчальних закладів.

Підручник підготовлений на вузівському науковому рівні і, без сумніву, сприятиме отриманню конче потрібних студентам, слухачам знань з загальної теорії права. Найціннішим є те, що він допоможе формувати і розвивати правове мислення, правосвідомість, збагатить правову культуру вдумливих читачів, спонукатиме їх до подальших творчих пошуків у цьому напрямку.

Безумовно, не всі питання і аспекти загальної теорії права вдалося висвітлити в цьому виданні доступно і на достатньому навчально-методичному та науковому рівні. Та сподіваємось, що цю прогалину ми подолаємо в наступних виданнях цієї праці.

Автори і видавці книги вдячні докторам юридичних наук, професорам О. В. Кресіну, О. Д. Тихомирову, Л. В. Ярмол за цінні зауваження та пропозиції, які були враховані при остаточній редакції видання.

Видавці та автори будуть щиро вдячні вдумливим читачам за усі висловлені пропозиції та зауваження.